

Âtik b. Gays
el-Bilâdî

Mescid-i Harâm'da kılınan cenaze namazının ardından Makberetü'l-Ma'lât'a defnedildi. Mekke'de yaşadığı sokağa ve Cidde'de bir caddeye adı verilmiştir. Bilâdî, Arap kültürü ve edebiyatına yaptığı hizmetlerden dolayı çeşitli ödüller almış, Beyrut İslâm Medeniyeti Üniversitesi kendisine tarih alanında fahri doktora unvanı vermiştir. Ahmed b. Muhammed Sâlim el-Ahmedî, *Âtik b. Ğays el-Bilâdî: el-Âlimü'l-mevsû'î 1352-1431* adıyla bir eser kaleme almıştır (Riyad 2012).

Arap dili ve edebiyatı, sosyoloji, biyografi, tarih ve coğrafya alanlarında genelde Arap yarımadasını ve özellikle Hicaz'ı merkeze alan çalışmalar yapan Âtik el-Bilâdî gazeteciliğe muhabirlikle başlamış, önceleri takma adla, ardından kendi adıyla *el-Bilâd*, *Hirâ'*, *Ümmü'l-kurâ*, *Ukâz*, *Nedve*, *Qasîm*, *Edvâ* gibi gazetelerde makaleler yazmıştır. Mekke, Cidde, Tâif'teki kültür ve edebiyat kulüplerine üye olarak çeşitli görevler üstlenmiş, Suudi Arabistan'da ve diğer ülkelerde yapılan toplantılara katılmıştır. Orduda iken Arabistan dahilinde, Irak'tan Güney Arabistan ve Yemen'e kadar uzanan bölgede birçok seyahat yapmış ve geniş notlar tutmuş, bölgenin tarihi, coğrafyası, halkı, kültür ve medeniyeti hakkındaki bu notları esas alıp çoğu ansiklopedik nitelikte kitaplar kaleme almıştır. Eserlerini hazırlarken gözlemlerinin yanı sıra ilgili kaynaklardan ve görüştüğü kişilerden aldığı bilgilerden de faydalanmış, özellikle bölgelerin o günkü durumları üzerinde durmuştur. Bedevî âdet ve kültürüyle ilgili bilgileri eleştirel bir yaklaşımla naklettiği gibi bedevîlerden modern Araplar'a geçen âdetleri tesbit ederek bu alana önemli katkılar sağlamıştır. Bilâdî ayrıca, Mekke ve Arabistan hakkında yazılmış tarih ve coğrafya kaynakları üzerinde geniş araştırmalar yapmış, bu eserlerdeki yanlış bilgilerin tashihi için çaba harcamıştır.

Nesep ilmiyle de ilgilenmiş, Arap kabileleri hakkındaki ansiklopedik çalışmalarında bilhassa Hicaz'da yaşayan kabilelere dair geniş mâlûmatı bir araya getirmiştir. Aynı zamanda edip olan müellifin *Elhân ve eşcân* adlı bir divanı vardır.

Eserleri. Arap Dili ve Edebiyatı: *Ṭarâ'if ve emşâlün şa'biyye mine'l-Cezireti'l-'Arabiyye* (Cidde 1396/1976; Mekke 1402/1982); *el-Edebü's-şabi'î fi'l-Hicâz* (Dımaşk 1397/1977; Mekke 1402/1982); *Emşâlü's-şifri'l-'Arabî* (Mekke 1409/1988); *Mu'cemü'l-kelimâti'l-A'cemîyye ve'l-ğarbiyye fi't-târîhi'l-İslâmî* (Mekke 1411/1990); *Hedilü'l-hamâm fi târihi'l-Beledi'l-harâm: Terâcimü şuarâ'i Mekke 'alâ merri'l-'uşûr* (Mekke 1416/1996). **Seyahatnâme:** *Raḥalât fi Bilâdî'l-'Arab* (Cidde 1395/1975; Mekke 1403/1983); *'Alâ Ṭarîki'l-hicre (Raḥalât fi kalbi'l-hicre)* (Mekke 1398/1978, 1400/1980, 1403/1983); *Beyne Mekke ve Ḥaḍramevt* (Mekke 1402/1982); *er-Rihletü'n-Necdiyye* (Mekke 1402/1982); *Beyne Mekke ve'l-Yemen* (Mekke 1404/1984); *Evdîyetü Mekkete'l-mükerrime* (Mekke 1405/1985, 1409/1988); *'Alâ Rubâ Necd* (Mekke 1406/1986); *Fî Ḳalbi Cezireti'l-'Arab* (Mekke 1413/1993); *er-Rihletü'l-Yemânîyye* (Mekke 1425/2003). **Arabistan ve Mekke Tarihi:** *Mu'cemü me'âlimi'l-Hicâz* (I-X, Mekke 1398/1978, 1404/1984); *Me'âlimü Mekkete't-târîhiyye ve'l-eşeriyye* (Mekke 1400/1980, 1403/1983); *Mu'cemü'l-me'âlimi'l-cuğrâfiyye fi's-sireti'n-nebeviyye* (Mekke 1982); *Fezâ'ilü Mekke ve ḥürmetü'l-Beyti'l-harâm* (Mekke 1410/1990, 1414/1993); *Neşrür-reyâhîn fi târihi'l-beledi'l-emîn* (I-II, Mekke 1415/1994); *el-İsrâf 'alâ târihi'l-Eşrâf* (Şerîf Ca'fer b. Muhammed'in 358'de [1968] Mekke emirliğini eline geçirmesinden 1925 yılına kadar Hicaz şerifleri tarihidir) (Beyrut 1423/2002); *Ḥayber* (Mekke 1424/2003). **Tarih ve Coğrafya Kaynaklarının Eleştirisi:** *el-Mizâh (Taşihü mâ câ'e fi ba'zi'l-mü'ellesât 'an bilâdî'l-'Arab)* (Eyüp Sabri Paşa ile İbrâhim Rifat Paşa'nın *Mir'âtü'l-Haremeyn*'leri, Muhammed Lebîb el-Betenûnî'nin *er-Rihletü'l-Hicâziyye'si*, Hâfız Vehbe'nin *Ceziretü'l-'Arab fi'l-ḳarni'l-'işrin*'i ve Fâiz el-Bedrânî'nin *Fuṣûl min târihi kabileti Harb*'i gibi kitaplardaki hataların tesbit ve tashihiyle ilgili bir çalışmadır) (I-II, Beyrut 1424/2003); *Mihrâsü't-türâş (Kitâbü'l-Eşnâm, Esmâ'ü cibâli Tihâme ve sükkânihâ, el-Mesâlik ve'l-memâlik, el-Büldân, Şaretü'l-arz, Aḥsenü't-teḳâsim, Nüzhetu'l-müşâtâḳ, er-Ravzû'l-mi'ṭâr* gibi tarih kaynaklarına dair hataların

tesbit ve tashihidir) (Beyrut 1427/2006); *el-Muşaḥḥaḥ min târihi Mekke* (Beyrut 1430/2009). Bilâdî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Nesebü Ḥarb* (Dımaşk 1397/1977; Mekke 1402/1982, 1404/1984), *Mu'cemü ḳabâ'ili'l-Hicâz* (I-III, Mekke 1399/1979, 1403/1983), *Aḥlâku'l-bedv* (Mekke 1404/1984), *Fezâ'ilü'l-Ḳur'ân* (Mekke 1410/1990), *Âyâtüllâhi'l-bâhirât* (Mekke 1412/1991), *Aḥbârü'l-ümemi'l-mübâde (bâ'ide) fi'l-Ḳur'âni'l-Ke-rîm* (Mekke 1412/1992), *Mu'cemü ḳabâ'ili'l-'Arabiyye* (Beyrut 1423/2002), *Edvâ'ü'l-beşer fi'd-dîn ve'l-aḥlâḳ ve'l-mu'âmelât* (Beyrut 1428/2007).

BİBLİYOGRAFYA :

Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Hedilü'l-hamâm fi târihi'l-Beledi'l-harâm*, Mekke 1416/1996, II, 613-616; a.mlf., *Neşrür-reyâhîn fi târihi'l-Beledi'l-emîn*, Mekke 1415/1994, I, 251-258; Ahmed Saîd b. Silm, *Mevsû'atü'l-üdebâ' ve'l-küttâbi's-Su'üdiyyin hilâle sittine 'am: 1350-1410*, Cidde 1412/1992, s. 89-96; Âsim Hamdân, "el-Mü'errihu'l-mevsû'î 'Âtik b. Ğays el-Bilâdî: Vârişü Medreseti Mekkete't-târîhiyye", *el-Medîne*, sy. 18736, Medine 10 Rebülevvel 1431/24 Şubat 2010; Abdülâtif b. Muhammed el-Hamîd, "Allâmetü'l-Hicâz: 'Âtik b. Ğays el-Bilâdî", *Ukâz*, sy. 3210, Cidde 16 Rebüülâhir 1431 / 1 Nisan 2010; "Arzu kitabî ('Âtik b. Ğays el-Bilâdî: el-Âlimü'l-mevsû'î 1352-1431)", *el-Cezire*, sy. 14526, Dübey 16 Şaban 1433 / 6 Temmuz 2012; Salâh ez-Zâmil, "İshâmâtü'l-mü'errih 'Âtik el-Bilâdî fi ḥidmeti'l-edebi's-şabi'î", *er-Riyâd*, sy. 16383, Riyad 22 Cemâziyelâhir 1434 / 2 Mayıs 2013.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

BİLGE, Mahmut
(1904-1974)

Son dönem âlimlerinden, müftü.

Cizre'de doğdu. Birçok âlim, müderris ve müftü yetiştiren bir aileye mensuptur. Babası Mella Abdurrahman Hoserî tanınmış bir âlimdi. İlk eğitimi babasından aldı, Arapça'nın yanı sıra Farsça öğrendi. 1922'de babasından icâzet aldı. 1963 yılında Trabzon İmam-Hatip Okulu'ndan mezun oldu. 1920'de önce vekil öğretmen, daha sonra sınavları verince asil öğretmen oldu. 1 Ekim 1929'da öğretmenlikten istifa etti ve 1930'da Cizre belediye kâtipliğiyle veznedarlığı görevlerine tayin edildi. 1934 yılından itibaren Nusaybin, Kızıltepe, Cizre ve Mardin merkezinde nüfus memurluğu ile nüfus başkâtipliği yaptı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı imtihanı kazanarak 31 Ekim 1948'de Cizre müftüsü oldu. 1969'da Birecik ve ardından Silopi'de (1970-1971) müftülük görevinde bulundu ve bu son görevinden emekliye ayrıldı. Mahmut Bilge Cizre'de vefat etti.

Eserleri. 1. Ay Risâlesi (Ankara 1963). Aya gitmenin mümkün olup olmadığı, dinin bu konudaki cevabının ne olduğu hususunda tartışmaların yaşandığı bir ortamda yazılan risâlede müellif akli ve dinî delillerden hareketle aya gidilebileceğini belirtmiş ve bu düşüncelerinden dolayı bölgedeki bazı çevreler tarafından şiddetli eleştirilere mâruz kalmış, dinsizlikle suçlanmıştır. **2. Nuh (a.s) ve Tûfanı** (Ankara 1963). Eserde tûfan, tûfanın mahiyeti, Hz. Nûh hakkında bilgiler, Cûdfî dağı ve Cizre anlatılmakta, Nûh'un gemisinin Cûdfî dağında bulunduğu dair bazı deliller ileri sürülmektedir. **3. Yezidiler: Tarih-İbadet-Örf ve Âdetler** (nşr. Ahmet Taşgın, Ankara 2002). **4. Resûl-ü Ekrem Muhammed Mustafa'nın Nüfus Hüviyet Cüzdanı** (Ankara 1965). Mahmut Bilge'nin bunların dışında *Kıyâmet Risâlesi* (Kur'an'da kıyâmetle ilgili âyetlerin izahıdır), *Öldükten Sonra Dirilmek, Kur'an-ı Kerim'deki Kıssalardan Hisseler, Cin Risâlesi, İslâm'da İtikadî Fırka ve Şubeler, Hac Kılavuzu, Ferâiz Kıtâbı, Kasîde-i Bürde'nin Tercüme ve Şerhi, Bânet Süâd Kasidesinin Tercüme ve Şerhi, Münferice Kasidesinin Tercüme ve Şerhi, Cezeri'nin Tecvidi Tercüme ve Şerhi* gibi eserleri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdulkadir Bingöl, *Kulilkên Baxê Botan, Ens-tiuya Kurdi ya Amedê*, Diyarbakır 2008, s. 137; Ahmet Erkol, "Mahmut Bilge ve Cin Risalesi", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu: Bildiriler* (ed. M. Nesim Doru), Şırnak 2010, s. 689-695; Abdullah Yaşın, *Tarih Kültür ve Cizre*, İstanbul 2011, s. 507-513; Recep Özdirek, "Cumhuriyet Döneminde Cizre Bölgesi Din Âlimleri", *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre* (ed. M. Nesim Doru), İstanbul 2012, s. 230-231.

AHMET ERKOL

BİLGİRÂMÎ, Evhadüddin

(أوحد الدين بلگرامي)

Evhadüddin b. Ali Ahmed
Osmânî Bilgrâmî
(ö. 1253/1837'den sonra)

Dil âlimi, şair ve edip.

1193 (1779) yılında Hindistan'ın kuzeyindeki Uttar Pradeş eyaletinin Bilgram şehrinde doğdu. İlk eğitimini babası Kadı Ali Ahmed'den aldıktan sonra Şeyh Muhammed Eslem el-Ferşevî el-Bilgrâmî ile birlikte dönemin ilim merkezi Kalkûta'ya giderek buradaki âlimlerden ders aldı, özellikle Arap ve Fars edebiyatına ilgi duydu. Ardından Hindistan'a geçip çeşitli şehirlerdeki âlimlerden faydalandı. Bunlar

arasında Haydar Ali b. İnâye Ali el-Hüseynî et-Tüneki ve Ahmed Arab b. Muhammed el-Yemenî eş-Şirvânî'nin adları anılır. Daha sonra Arap dili ve edebiyatının inceliklerini öğrenmek amacıyla Arap yarımadasına gitti ve uzun zaman orada kaldı. Hindistan'a dönünce Leknev'de kurulan matbaada hocası Ahmed eş-Şirvânî ile beraber Arapça kitaplar neşretti ve matbaaya müdür tayin edildi. Bir yandan basılacak kitapları toplarken bir yandan da kitap telifi ve öğrenci yetiştirmekle meşgul oldu. Evi âlim, edip ve düşünürlerin edebiyat ve dil meselelerini tartıştığı buluşma yeri haline geldi. Öğrencileri arasında Kadı Beşîrüddin b. Kerîmüddin el-Osmânî el-Kinnevcî, Muhammed Beşîr es-Sehevânî, Cemil Ahmed b. Eslem el-Bilgrâmî'nin adı geçer. Arap dili ve belâgatına hâkimiyeti, yazılarında bedî' ve beyan sanatlarını başarıyla kullandığı sıkça dile getirilir. Hocası, *Hadîkatü'l-efrâh* ve *Nefhatü'l-Yemen* adlı eserlerin müellifi Ahmed eş-Şirvânî de onun bu özelliğine dikkat çekmiştir. Abdülhay el-Hasenî, Bilgrâmî'nin ölüm tarihini *Tezkiretü'n-nübelâ'*dan naklen 1250 (1834) olarak vermekte (*Nüzhetü'l-havâtır*, VII, 930; bundan naklen bk. Sıddîki, I, 19; II, 287), Muhammed Eslem el-İslâhî kaynak zikretmeden 1262 (1846) tarihini kaydetmektedir. Ancak *Nefâ'isü'l-luğât* adlı eserini 1253'te (1837) tamamladığına göre vefatı da bu tarihte veya daha sonra olmalıdır. Nitekim M. H. Razvî ve M. H. Kayser de (Qaisar) bu şekilde kaydeder. Bilgrâmî aynı zamanda şiir yazmış olup bir divanda toplanmayan bu şiirler eserlerinde dağınık şekilde mevcuttur. Klasik Arap şiirine hayranlık duymuş, şiirlerinde şekil ve mâna bakımından eski üslûbu benimsemiştir. Daha çok Hindistan'da yaşamış olmasına rağmen yazdığı şiirlerde Arap yarımadasındaki çöl tasvirlerine ve Arap kadınının tasvirine benzer teşbih ve istiarelere yer vermiştir. Şiirlerindeki duygu derinliği, tasvirlerindeki ayrıntı ve incelik dikkat çekmektedir.

Eserleri. 1. Nefâ'isü'l-luğât (Leknev 1257, 1262, 1281, 1284, 1301, 1315; Kanpûr 1286, 1295, 1323). Urduca kelimelerin Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıklarının verildiği eser Bilgrâmî'nin en önemli çalışmalarıdır. Eserde ayrıca Arapça ve Farsça şiirlerden güzel örnekler verilmiştir. **2. Miftâhu'l-beyân (Miftâhu'l-lisân) fi'l-muhâvereti'l-ʿArabiyye**. Arapça öğretmek amacıyla hazırlanmış olup eserde bol miktarda konuşma cümlelerine yer verilmiştir ve bu yönüyle dikkat çekmektedir. Kitabın müellif hattı nüshası Aligarh

İslâm Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 892, 72/10). Bilgrâmî eserinin hâşiyelerinde zor anlaşılan kelime ve kalıpların açıklamasını da yapmıştır. **3. el-ʿAscedü'l-mesbûk fî kıssati Bedi'ati'l-cemâl ve Seyfi'l-mülûk** (Patna Hudâbahş Ktp., nr. 2642). **4. Selvetü'l-ahzân fî eş'âri'n-nisvân** (Aligarh İslâm Üniversitesi Ktp., nr. 27/22). **5. Hülâşa-i Mesnevî** (Aligarh İslâm Üniversitesi, Mevlâna Âzâd Ktp., nr. 21/20). Bilgrâmî ayrıca *Hamiletü'l-âdâb fîmâ yüfidü mine'l-kitâb*, *Ravzâtü'l-ezhâr*, *Tezkire-i şu'arâ'-i ʿArab* gibi eserler kaleme almış, Mütenebbî'nin divanına, Harîrî'nin *el-Mağâmât'*ına, Kâ'b b. Züheyr'in "Bânet Sü'âd" kasidesine şerhler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Muhammed eş-Şirvânî, *Hadîkatü'l-efrâh li-izâhâti'l-etrâh*, Kahire 1305, s. 143-145; Rahmân Ali, *Tezkire-i ʿUlemâ-i Hind* (nşr. M. Eyyûb Kâdirî), Karaçi 1961, s. 126-127; Hânâbâ, *Fihrist*, V, 5257; Cemil Ahmed, *Hareketü't-teʿlif bi'l-luğâti'l-ʿArabiyye fi'l-iklîmi's-simâli el-Hindî fi'l-karneyni's-sâmin ʿaşer ve't-tâsiʿ ʿaşer*, Dimaşk 1977, s. 27, 151-155, 273; M. H. Razvî – M. H. Qaisar, *Catalogue of Manuscripts in the Maulana Azad Library, Aligarh Muslim University*, Aligarh 1981, s. 44; Abdülhay el-Hasenî, *eş-Sekefetu'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (nşr. Ebü'l-Hasan Ali en-Nedvî), Dimaşk 1403/1983, s. 55, 56; a.mlf., *Nüzhetü'l-havâtır*, Beyrut 1420/1999, VII, 929-930, 936; Mahmûd M. Abdullâh el-Misrî, *el-Luğâtü'l-ʿArabiyye fî Bâkistân dirâseten ve târihen*, Karaçi 1404/1984, s. 64-65; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâi, *ʿUlemâ'ü'l-ʿArab fî şibhi'l-kârreti'l-Hindiyye*, Bağdad 1986, s. 572; *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Khuda Baksh Oriental Public Library*, Patna 1994, XXIII, 151; M. Yâsin Mazhar Sıddîki, *Fihri-sü'l-mahtûâtü'l-ʿArabiyye bi-Câmi'ati ʿAligerh el-İslâmiyyeti'l-Hind*, London 1423-29/2002-2008, I, 19; II, 287-288; Ârif Nevsâhî, *Kitâşînâsi-yi Âşâr-ı Fârsî-Çâpşûde der Şibhi Kâre*, Tahran 1391 hş., II, 882; Moinuddin Aqeel, "Commencement of Printing in the Muslim World: A View of Impact on Ulema at Early Phase of Islamic Moderate Trends", *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, II/2, Kyoto 2009, s. 14-15; M. Eslem el-İslâhî, "Bilgrâmî, Şeyh Evhadüddin", *Mv.AU*, IV, 48-51.

ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

BIŞKEK

Kırgızistan'ın başşehri.

Kırgızistan'da Avrupaî mânada teşkil edilen ilk şehirdir. Tanrı dağlarının kuzey eteklerinde Çuy vadisinde, Alarça ve Alamedin nehirlerinin arasında denizden 750 m. yükseklikte kurulmuştur. Bişkek'in Lenin, Birdik-Birmays, Oktyaber, Sverdlovskiy adlarında dört ilçesi (rayon) vardır. Şehrin adı metinlerde Pişpek ve Frunze olarak da geçer. Bişkek çevresinde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde neolitik ve